

## Spinoza Felsefesinin Etkileri: Spinozacılığın Farklı Dönem ve Alanlardaki Yansımaları

*The Effects of Spinoza's Philosophy: The Reflections of Spinozism on Different Periods and Fields*

MUSTAFA CİHAN

*Atatürk University*

**Abstract:** With the thoughts he put forward, Spinoza is an influential philosopher yet from the beginning of his era. Spinoza philosophy is a philosophy which has influence not only on a specific field but also has influence on fields from ethics to politics, from anthropology to literature, from psychology to physics. According to this, Spinoza developed a discipline affecting not only philosophers but also men of letters, poets and scientists. Spinoza, with the works firstly *Ethica*, and named *Theological-Political Treatise* and *Political Treatise*, became effective both during his era on the era after his era. Indeed, with the thoughts he put forward, Spinoza is one of the philosophers who is mentioned and is worked through mostly today. On the other hand, the concern about the Spinoza is increasing day by day. Thereby, Spinozism will probably affect the next culture, science and intellectual world as it showed its effects on quite a few fields from past to present. The aim of this study is to emphasize its importance within the intellectual history revealing its reflections in different periods and fields.

**Keywords:** Spinoza, Spinozism, Nietzsche, Deleuze, Negri, political philosophy.



## Giriş

Batı düşünce tarihinde birbirinden önemli pek çok filozoftan bahsedilir. Ancak bunlardan bazıları vardır ki, hem yaşadığı dönemde hem de yaşamından sonraki dönemlerde derin etkiler bırakmıştır. Söz konusu bu belirlenime uygun düşen filozoflardan biri de Spinoza'dır. Spinoza, 17. yüzyılda merkez rolü oynayan bir filozof olarak karşımıza çıkar. Düşünce- nin bütün yolları adeta, onun felsefesinde birleşmiş durumdadır. Örneğin mistisizm ile natüralizm, teorik ilgi ile pratik ilgi, devrinin başka düşünür- leri arasında az çok büyük bir çatışma halindeyken, Spinoza'da aynı kişili- ğin bütünleyici elemanları olmuştur (Ülken, 2004: 14). Spinoza bir 17. yüzyıl filozofu olmasına rağmen, ortaya koyduğu düşünceleri ile daha kendi döneminden başlayarak günümüze kadar etkileri olmuş bir filozof- tur. Nitekim Spinoza felsefesi, tek bir alanda değil, etik'ten politika'ya, antropoloji'den edebiyat'a, psikoloji'den fiziğe kadar birçok farklı alanda yansımaları olmuş bir felsefedir. Böylece Spinoza sadece filozofları değil, edebiyatçıları, şairleri ve bilim adamlarını da etkisi altına alan bir öğreti geliştirmiştir. Buna göre, olgun formu içerisinde değerlendirildiğinde, Spinoza'nın sistemi, felsefe tarihi içindeki sistemler arasında en önemli- llerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkar. Eserlerinin modern dünyada yeniden yayımlanmasından bu yana, felsefi bir girişime iştirak etmek, onun dünya görüşünü dikkate almaksızın olanaksızdır. Nitekim Bergson, "her filozofun iki felsefesi vardır: Kendininki ve Spinoza'nınki" (Yovel, 1989b: 5) diyerek bu durumu açık bir şekilde ifade etmiştir.

Spinozacılık, daha kendi zamanından başlayan ateizm üzerine tartış- malardan Alman idealistlerince başlatılan panteist tartışmalara, 19. yüzyı- lın ikinci yarısında post-Hegelciler arasındaki tartışmalardan 20. yüzyıl sonunda -İtalyan ve Fransız Spinozacıların öncülük ettiği- çağdaş Mark- sist filozoflara kadar farklı dönemlerde farklı şekillerde gündeme gelmiş bir öğretimdir (Duffy, 2009: 111). Ölümünden sonra oldukça uzun bir süre Spinoza, sık sık "tanrıtanımaz" olarak nitelendirildi. Hatta ne zaman ona herhangi bir ilgi yöneltilecek olsa, bu genellikle bir saldırı biçiminde oldu. Ona tanrıtanımaz denmesinin başlıca nedeni, onun Tanrı'yı Doğa ile öz- deşleştirmesinde yatmaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde tanrıta- nımazlık suçlaması, Spinoza'nın çağdaş hayranlarının çoğu tarafından öfkeyle yadsındı (Copleston, 1996: 60).



Spinozacı düşünceye Bayle, *Felsefe Sözlüğü*'ndeki Spinoza makalesinde önemli bir darbe vurur. O, Spinoza'yı "sistematik bir ateist" olarak suçlar. (Scruton, 1986: 110) Bu suçlamadan sonra Spinoza, yaklaşık bir asır boyunca artık "üzerinde düşünülmemesi" ve "hatırlanmaması" gereken bir düşünür olur (Baker, 2008: 17). Öte yandan Diderot *Ansiklopedi*'de Spinoza üzerine yazdığı yazısında aşağı yukarı aynı yolu tutar. Böylece Fransız Aydınlanmasının filozofları, Spinoza'ya bir insan olarak saygı göstermelerine rağmen, aynı saygıyı filozofun felsefesi için göstermezler. Onun felsefesini bulanık bir bilgiçlik, geometrik, metafizik terimler ve formüllerle dolu bir cambazlık olarak görürler (Moreau, 1996: 418-419; Copleston, 1996: 61-62). Bu bağlamda, Spinoza felsefesi için bu dönem yapılan suçlamalar hakkında Hazard "Spinoza'nın bu fikirlerine niceleri ne olduğunu bilmeden hiç incelemeyen, hatta hiç göz atmadan hücum ettiler" (Hazard, 1981: 159) der. Bütün bunlar bu dönemde, Spinozacı düşünceye karşı büyük bir ön yargının olduğunu gösteriyordu.

Fransez'e göre bu dönemde, Spinoza'ya karşı yapılan saldırılar ve hak-sızlıklar o kadar hat safhaya ulaşır ki, bazıları onu yok saydığı gibi, bazıları da ona hakaretler yağdırmıştı. Bazıları da Bayle'nin etkisinde kalarak, onun felsefesini çarpıtarak Spinoza'ya ihanet etmişlerdi. Böylece Spinoza ve düşüncesine tarafsız ve duyarsız kalan aydın, filozof ve düşünür yok gibiydi. Çoğu ondan nefret ediyor, bazıları da ona sahip çıkmaya çalışıyordu. Örneğin 18. yüzyılda materyalistler, Spinoza'nın da kendileri gibi, tanrıtanımaz ve materyalist olduğunu ileri sürüyorlardı. Ancak Fransez'e göre, Spinoza'yı tanrıtanımazlığa, maddeciliğe indirgemek mümkün değildir. Spinoza'nın son derece özgün bir Tanrı anlayışı vardır. Bu nedenle Spinoza'nın Tanrı'sı ile her hangi bir dinin Tanrı'sını yaklaştırmak veya bir din adına Spinoza'ya sahip çıkmak nasıl mümkün değil ise, aynı şekilde, Spinoza'nın Tanrı'sının maddeden ibaret olduğunu düşünerek de Spinoza'yı maddeci saymak da mümkün değildir (Fransez, 2004: 86).

Spinoza'nın ateizmine ilişkin tartışmanın yanıltıcı bir tartışma olduğunu ifade eden Moreau göre, Spinoza'yı okurken, düşüncesinin hangi dönemde hangi yansımaları yol açtığını görmek gerekir. Nitekim 17. yüzyıl yaklaşımı açısından bir "tanrıtanımaz" olarak değerlendirilen Spinoza, 18. yüzyıl ve özellikle Alman Aydınlanmasında yorumcular onu birden "Tanrı Sarhoşu" bir inançlıya dönüştürdüler. Bunun nedeni 17. yüzyıldan



18. yüzyıla temel dini kaygının bir unsurdan başka bir unsura kaymasıydı. Şöyle ki, 17. yüzyıl kötülükten, 18. yüzyıl ise kaos ve düzensizlikten korkuyordu. Bu bağlamda kötülük sorunu, Spinoza sisteminin dışında kaldığı için 17. yüzyıl açısından tanrıtanımaz kabul edilen Spinoza, Alman idealizmi ve romantizmi açısından tanrıtanımaz değildi. Çünkü Spinoza'nın Tanrı'sı kaos sorununu karşılayan bir mutlaklı (Akal, 2004: 126-127). Nitekim Spinoza için Novalis, "Tanrı sarhoşu bir adam" yakıştırmalarını yapar (Hünler, 2003: 23). Novalis ile birlikte Spinoza, "ateist nitelendirilmesini yitirerek, inançlı bir dindar ve kurduğu sistemde inancın gerçek örneğine doğrudan rastlanılan Tanrı sevdalısı bir filozof modeli haline gelmişti" (Scruton, 1986: 111).

### 1. Kant'tan Hegel'e Spinozacılık

Kant'ın Spinoza felsefesine bakışı, üzerinde durulmaya değer bir konudur. Çünkü Alman düşüncesi Suárez-Leibniz bağımlılığından kurtulup gerçek anlamda özgün bir yolu kendine Kant ile çizmeye başlar. Ancak ondan sonra da kaçınılmaz biçimde hep Spinoza'yla karşılaşır. Vaysse'a göre, Kant'ın Spinoza'ya çarptığı ve onu aşmaya çalıştığı yer özellikle "insanın özgürlüğü sorunudur." Kant açısından Spinoza, insanı bir kuklaya döndürmekte ve insanın özgürlüğünü bir tür anlık bilince indirgemektedir. Ayrıca Spinozacılık, aşkın idealizmi ve yaratılış düşüncesini inkâr ederken, aynı zamanda özgürlüğü de inkâr etmektedir. Kant, Spinozacı zorunluluk düşüncesine karşı gelerek, bireyin pratik özerkliğini ve iradi bağımsızlığını, nedensellik yasasının belirlemediği, bağımsız ve bütünüyle ussal bir ahlaki ilkenin varlığını kanıtlayarak, güvence altına almaya çalışmıştı (Akal, 2004: 73).

Kant açısından, yalnızca yasa, özgür iradeyi belirleyebilecek bir ilke olabilir. Bu ise, ödevin özgürlüğe öncel olduğunu gösterir. Böylece insan öncelikle ödev bilincine sahip olarak, ödevi yerine getirerek kendini yetkinleştirir. Başka bir ifadeyle, yasalar aracılığıyla ahlaki özerkliğinin bilincine varır. Buna karşılık Spinoza'da, insanları köle kılan tasarımlara karşı çıkılmasını sağlayacak özgürlük ancak öncel ve kişisel olabilecektir. Böyle bir özgürlük ise Spinoza açısından ödev tabii kılınamaz. Spinoza için özgürlük varsa, bu tabii yasaların zorunluluğundan kurtulmak değil, Kant'ın tam tersine, her türlü siyasi, kültürel ve dini yanlısamlardan kur-



tulmaktır (Akal, 2004: 74). Zira Spinoza'ya göre, insan için özgürlükten bahsedebilmenin yolu, aklın egemenliği altında yaşamaktan geçer. Çünkü yalnızca akıl tarafından yönetilebilen insanın özgürlüğünden bahsedilebilir (Spinoza, 1996: 194). Akla göre davranmak ise, Spinozacı yaklaşımda, doğanın zorunluluğundan doğan şeyleri yapmaktan başka bir şey değildir.

Bumin'e göre Spinoza, belli toplum kurallarının ya da yaptırım gücüne sahip yasaların var olmasına karşı çıkmaz. Onun karşı çıktığı husus, ödevin birinci dereceden belirleyici olması düşüncesidir. Spinoza'ya göre, birincil olan, hak ve güçtür. Bu nedenle güç, ödevin yerine getirilmesi için bir araç olamaz. Bunun aksine, ödev, yalnızca gücün ya da hakkın uygulanması ve korunması bağlamında devreye girer (Bumin, 1996: 85). Buna göre Spinoza'da esas olan, Kant'tan farklı olarak, tekil varlıkların düşünsel ve bedensel özerklikleridir. Dahası Kant'ın ödev kavramının yerini, Spinoza'da tekil yarar düşüncesi almıştır (Akal, 2004: 224).

Kant'a göre, insanı beden düşüncesine indirgeyen Spinoza, insanın kamusal ve somut simgeler üreterek özerkliğini kanıtlayan olağanüstü muhakeme yeteneğini görememiştir. Söz konusu olan bu simgesel tezahür, insanın sonlu tabiatını aşarak, bütünüyle kendisinin tasarladığı ve yarattığı bir dünyayla, içinde yüceldiği kültürdür. Spinoza ise, yüce olana duyulan bu tutkudan yoksundur ve ne böyle bir yaratımın varlığını, ne de onun canlı bir biçimde kanıtladığı olağanüstü özgürlüğü kabul edebilir (Akal, 2004: 75). Diğer taraftan Kant, Spinoza'nın doğada erekselliğin olmadığına ilişkin düşüncelerini eleştirir (Bkz. Kant, 2006: 274-277). Spinoza'da insan, özgül bir ereksellikten yola çıkarak, varlığını doğrulayamaz (Bkz. Spinoza, 1996: 46). Buna karşılık Kant'a göre, varolan her şeyin anlaşılabilir bir ereği vardır. Amaca yönelik bağımsız bir iradenin önemini görmezden gelen Spinoza, bundan dolayı ilk iradi nedenin varlığı ilkesini kabul etmez (Akal, 2004: 75-76). Buna göre Spinoza, insanın dünyada, muhakeme yeteneğini kullanarak, bir amaç ardında yön bulma olanağını ortadan kaldırır. Çünkü Spinoza açısından içinde yaşadığımız dünyada amaçsallık değil, tam bir belirlenmişlik söz konusudur.

Kant ve Spinoza, aralarındaki büyük farklılara rağmen, ortak bir zeminde buluşmaktadırlar. Her ikisi de, din eleştirisini, yanlış imgelerle dolu aklı arındırmak ve onlar üzerine yapılmış olan sosyal ve kurumsal engelleri ortadan kaldırmak için kullanır. Fakat Kant din eleştirisini yapmasına rağmen



men, içkinlik filozofu olarak adlandırılmaz (Yovel, 1989a: 6). Yine Kant, Aydınlanma ve düşüncelerin özgürce yayılmasının filozofun hakiki eylemi olduğunu ve böylece toplumun ve siyasetin bundan etkilenebileceğini düşünüyordu. Spinoza ise, özellikle *Teolojik-Politik İnceleme*'sinde, devletin istikrar ve gücü için özgür felsefi düşüncenin gerekliliğini savunuyordu. Bu bağlamda Spinoza, devletin amacının insanları, hayvanlara ve otomatlarla dönüştürmek olmadığını, tersine onların, zihinsel ve bedensel işlevlerini güvenlik içinde yerine getirmelerini sağlamak olduğunu belirtir (Spinoza, 2010: 285-287). Ayrıca Spinoza ve Kant, arasında farklar olmasına rağmen, düşüncenin özgürleşme sürecinin yalnız dini hedef alan bir eleştiri sayesinde etkili olabileceğine inanıyorlardı. Diğer yandan Kant ve Spinoza siyaseti korku, hurafe ve ruhban sınıfına dayalı bir din anlayışından ayırmakla birleşirler. Fakat Kant, dinin yerine içsel bir moral sistemi oturup onu siyasetin üstüne yerleştirirken, Spinoza, yasal ve siyasi kurumlara, giderek sistemin geri kalanına anlam ve değer kazandıran bu şekildeki bir ereksel ahlak sistemini düşünmemiştir. Yine bir fark açısından Spinoza'nın tarihsel bir bakış açısı yoktu. Bu nedenle Kant'ın teleolojik tarih anlayışı göz önünde bulundurulduğunda, Spinoza'nın düşüncesi "zaman dışı ve tarih dışı" bir düşüncedydi (Spinoza, 2010: 226; Yovel, 1989a: 11-16, 23; Akal, 2004: 77).

Spinoza, Kant'tan sonra artık felsefi bir tartışmanın içinde yer alır. Nitekim bu dönemde bir tanrıtanımaz olarak algılanan Spinoza, Alman idealistlerinin yeni Spinozacılık anlayışı ile yön değiştirir (Melemed, 2004: 95). Spinoza'nın panteizm ve ateizm tartışmasının ötesine taşınması Fichte, Schelling ve Hegel sayesinde olmuştur diyebiliriz. Spinoza'nın düşünceleri bu düşünürlerin felsefi sistemlerinde önemli bir yer tutar ve onlar tarafından dönüştürülmeye çalışılır (Güngören, 2009: 112).

Hegel için, Spinoza felsefe tarihinde büyük öneme sahip bir filozoftur. "Ya Spinozacılık ya da felsefesizlik" diyen Hegel üzerinde Spinoza felsefesinin, önemli etkileri olmuştur (Moreau, 1996: 421). Diğer taraftan bu söz, Hegel'in Spinoza'ya verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Hegel, tüm öznelliklerin, farklılıkların tözün içinde yok olduğu düşüncesini bütün filozofların kavraması gerektiğini söyler. Öte yandan Spinoza'nın tözünde öznenliğin ve bireyselliğin eksik olduğunu söyleyen Hegel, tözden özneyi türetmeye çalışacaktır (Güngören, 2009: 112; Bkz.



Hegel, 1974: 256-258). Descartes ile modernliği başlatan Hegel, Spinoza ile de felsefeyi özdeşleştirir. Spinoza'nın tek töz anlayışını öven Hegel açısından, Spinozacılık, insanın felsefe yapmaya başlaması için temel koşul olan şeyi ilke haline getirmiştir. Her şeyin içinde eridiği o tek töz denizine dalmadan felsefe yapılamaz. Bu durum ise, tinin özgürleşmesi, tüm tikeliklerin yadsınmasıdır. Bununla birlikte Hegel'in Spinoza'ya karşı çıkışı da yine töz konusunda olmuştur. Hegel, Spinoza'nın töz anlayışını Elea tarzı hareketsiz bir kendi kendine özdeşlik olmakla ve kendi bilincine sahip bir öznelliğe dönüşmemekle eleştirmiştir (Bumin, 1996: 89). Böylece Hegel için, Spinoza hem bir temel hem de aşılması gereken bir filozof olarak görülmüştür. Öte yandan Hegel, Spinoza'yı ateizm ve panteizm tartışmalarının dışında tutmak adına, Spinozacılığı "Acosmizm" olarak adlandırır (Hegel, 1974: 281). Hegel felsefesi üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınan Kojeve'e göre de, Spinoza'daki "Tanrı her şeydir" savı bir panteizm ifadesinden çok bir çeşit "a-cosmisme" i dile getirmektedir. Başka bir ifadeyle, "Tanrı her şeydir" (Bkz. Spinoza, 1996: 32-33) derken, aslında, kosmos hiçbir şeydir, demektir. Bu bağlamda Spinozacılığın tümüyle Tanrıya indirgendiği evrende insan da kosmosun kaderini paylaşmakta ve ortadan kalkmaktadır (Bumin, 1987: 12). Şu halde Hegel'e göre Spinoza, felsefesini Tanrı üzerine kuran bir düşünür olarak değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla böyle bir düşünürün bir tanrıtanımaz olarak değerlendirilmesi de Hegel açısından doğru bir yorum olamazdı.

"Spinoza'nın takipçisi olmak, felsefenin temel başlangıcıdır" (Hegel, 1974: 257) diyen Hegel açısından Spinozacılık, "hem bir mistisizm hem de bir rasyonalizm, bilgi ve bilgelik, sistem ve inanç, spekülasyon ve varoluş biçimi olarak belirir." (Akal, 2004: 84) Bu bağlamda Spinoza düşüncesi Hegel'e, Kant düşüncesinin hatalarını, özellikle onun radikal dualizmini düzeltme ve bu iki düşünceden bir sentez oluşturma imkânı verecektir. Bu çerçevede Hegel, gerçekliğin yapısını "tek bütün" kavramıyla yakalayan, Tanrı/dünya, yaratıcı/yaratılan, aşkın/içkin ikilemlerini yıkan Spinoza'nın panteizmini kendi sistemi içine alarak, ona süreçsel ve manevi boyut kazandırır. Bununla birlikte Hegel panteizminde, Tanrı tarihi bir nitelik kazanacaktır (Yovel, 1989a: 33; Akal, 2004: 85). Bu bağlamda Spinoza panteizminin temel unsuru "Doğa'nın yerine, Hegel'de "insanlık tarihi" alacak ve tarih adeta kutsallaştırılacaktır. Böylece Hegel de insan-



lık tarihi özgül ontolojik bir konum elde edecektir. Bu ise Spinoza'nın tarih anlayışına taban tabana zıt bir görüş oluşturacaktır. Çünkü Spinoza, evrendeki tüm varlıkları ve olayları bütünüyle doğal nedenlere indirgeyerek, tanrısal inayet ve kutsal tarih kavramlarına karşı gelmiştir (Bkz. Spinoza, 1996: 90-91; Akal, 2004: 85). Kısaca Spinoza'da tarih bütünüyle dünyevileştirilmiş ve ona özgül bir alan ayrılmamıştır.

## 2. Marx'tan Nietzsche'ye Spinozacılık

Düşünceleri önemli ölçüde Hegel felsefesi ile hesaplaşma içinde geçen ve Hegel'den Marx'a geçişte önemli bir uğrak olan Feuerbach da Spinoza felsefesiyle ilgilenmiştir. Zaten Spinoza sadece Feuerbach'ın değil, Alman aydınlanmasının ve özellikle 18. yüzyıl ve sonrasındaki felsefi tartışmaların merkezinde yer alan bir filozof olmuştur. Feuerbach, Hegel'in tesiri altında Spinoza'yı öğrenmişti, fakat o, hocasından farklı bir şekilde Spinoza'yı değerlendirmekteydi (Yıldırım, 2011: 123-124). Feuerbach, "katı bir içkinlik filozofudur." (Yovel, 1989a: 74) O, Hegel'i eleştirirken, kendine özgü bir "maddecilik"i Spinoza'yı örnek olarak tanımlayacaktır. Feuerbach, gerçek bir içkinlik felsefesinin insanlığı yeni bir bütünselliğe kavuşturacağını, bu durumda ise, antropolojinin de teoloji ve metafiziğin yerini alacağını belirtir. İnsan Spinoza felsefesinde olduğu gibi tözün içindeki sayısız varlıklardan herhangi biri değildir. Bu nedenle insanın ayrıcalıklı bir konumu vardır. Böylece Feuerbach'da Spinozacılık Kant tipi bir idealizmle kaynaştırılacak ve Hegel'in yapmaya çalıştığı gibi, bir içkinlik içinde öznenin özgül konumu korunmaya çalışılacaktır (Yovel, 1989a: 74-77; Bkz. Akal, 2004: 89). Öte yandan Hegel'den Marx'a giden bir köprü olan Feuerbach, (Hünler, 2003: 21) Spinoza'dan aldıklarına bazı eklemeler de yaparak Marx'a aktarmıştır. Bu nedenle Spinoza ile Marx arasındaki fikirsel ilişkide Feurbach önemli bir isim olmuştur.

Tanrıtanımaz olduğu kadar, bir materyalist olarak da suçlanan Spinoza'nın Marx'ı da etkilediğini duymak hiç şaşırtıcı değildir. 1841'de Spinoza'nın *Mektuplar*'ını ve *Teolojik-Politik İnceleme*'yi okuyan Marx, daha sonraları Spinoza'ya geri dönmemesine rağmen, 1844 *El Yazmaları*'nda felsefi materyalizmin temel tezlerini ortaya koyarken Spinozacıdır (Ergün, 2011b: 117). Buna göre, Marx için Spinoza bir modern Prometheus, bir Epikuros takipçisi ve özgürlük-özerklik filozofudur. Bu bağlamda Akal'a göre, Marx





1844 *El Yazmaları*'nda felsefi maddeciliğin pratik tezleri olan üç Spinozacı tezi benimser: "1. Felsefe, özerklik ve her türlü heteronominin (türedişlilik) sonu olarak anlaşılması gereken bir özgürlük sorununa odaklanmalıdır; 2. Felsefe tüm aşkın otorite anlayışı ve her türlü hâkimiyet ilkesi karşısında eleştirel bir tavır almalıdır; 3. Felsefe öncelikle bilimsel bilgidir, ama bu bilgi bir hayat bilgisi, bedeninin ve düşüncesinin basit bilgisidir." (2004: 90)

Marx'a göre felsefe, toplumun iç yasalarını keşfetmek zorundadır. Toplamların davranış ve örgütlenmelerini belirleyen bu "iç yasalar", fiziğin yasaları kadar doğal yasalardır. Toplumsal içkin yasa, tarih için de geçerlidir. Marx açısından tarih, olmuş şeylerin hikâyesinden ibaret değildir. Tarih, "içkin hareketin" zaman içerisinde izlenmesidir (Fransez, 2004: 349-450). Diğer taraftan Marx, daha önce sol Hegelciler'in de yaptığı gibi, içkin gerçekliğin anlaşılabilir olduğunu ve kendi dinamiğiyle bir tür insani kurtuluşa götürdüğünü savunacaktır. Ayrıca Marx, Hegel'in tarihi kutsallaştıran yaklaşımını eleştirir ve tarihe Spinozacı bir bakış açısıyla bakar: "Tabiatın içkin yasalarıyla gelişen, onun ayrılmaz parçası olan, bütünüyle dünyevileştirilmiş bir tarih anlayışı." (Akal, 2004: 85)

E. Fromm, Marx'ın Spinoza'ya çok yakın olduğunu söyler. Ona göre, Marx'ın bakış açısı Spinoza'ninkine yakındır: "İnsanoğlu kendi bilinç dünyasının dışındaki kuvvetler, ihtirasları ve çıkarları tarafından yönetilmekte ve belirlenmektedir. Böyle olduğu sürece de insan özgür değildir. Fakat gerçeği görerek... dıştan belirlenmiş pasif kişiliklerimizi... etkin, kendini belirleyen bir kişiliğe dönüştürerek, esirlikten kurtulabiliriz. Spinoza ve Marx için hayatın amacı esaretten kurtuluş olduğu gibi, bizi bu amaca ulaştıracak tek yol hayallerin yıkılması ve yaratıcı güçlerin sonuna dek kullanılmasıdır." (Fromm, 1995:105-106) Yovel'e göre Marx'ın içkinlik felsefesi, ne kadar yoğun bir şekilde Hegel ve çevresinin etkisi altında olsa dahi, birçok bakımdan Spinoza'ya kadar geri gider. Başka bir söylemle Spinoza, Marx'ın düşüncesinde hemen her zaman vardır (Yovel, 1989a: 79). Spinoza'yı Marx'ın öncüsü olarak kabul eden Plehanov göre ise, Marxizm Spinozacılığın bir çeşitidir (Barnard, 1967: 543). Şu halde Spinoza'nın Marx'ın düşüncelerinde ortaya çıkışı, onun doğrudan adının anılmasının çok ötesine geçer.

Spinoza düşüncesi birçok bakımdan Alman İdealizmi'nden Nietzsche'ye ve oradan çağdaş Marxizm'e uzanan bir çizgide modern dönemin en



belirleyici ve en çok tartışma yaratan felsefe sistemlerinden birisi olmuştur (Ekici, 2011: 139). Alman felsefesi 19. yüzyıla ilerlerken görkemli çıkışını başlatır ve çok geçmeden tartışılmaz bir düşünsel hâkimiyet kurar. Ancak bunu yaparken de Spinoza'yı keşfeder. Bu keşif, ikircikli bir keşiftir. Çünkü Alman felsefesi yaklaşık yüz elli yıl boyunca, tam anlamıyla ona yaklaşmayı da ondan uzaklaşmayı da becermeden, Spinoza düşüncesinin hazmedilmesi zor bir lokma olduğunu art arda kabul etmek zorunda kalarak, Spinoza'ya belki de en uygun karşılığı vermiş olan Nietzsche'ye ulaşmıştır (Akal, 2004: 57). Spinoza düşüncesi, bedene odaklanmış bir düşüncedir. Her tekil varlığın gücü, bedenin gücünden başka bir şey değildir. Buna göre düşünmek ve kullanmak, bedeni düşünmek ve bedensel olarak var olmak için tekil gücü kullanmaktan başka bir şey değildir (Bkz. Spinoza, 1996: 107-108). Bu bağlamda Akal, Macheavelli, Spinoza ve Nietzsche arasında bir bağlantı kurar. Ona göre, Macheavelli'yi doğrudan Spinoza'ya gönderen bir özellik, onun da bedeni düşünmüş olmasıdır. Macheavelli "artık her istediğini yapabilirsin" diyerek dünyevi düzlemde Tanrı'nın yerine oturttuğu Hükümdar'la modern insanın önünde sonsuz ufuklar açmaktadır. Bu bağlamda Nietzsche'de Macheavelli'nin "Hükümdar"ının yerini güç istenciyle donanmış "üstinsan" alacaktır. Spinoza ise, Conatus'la Hükümdar'dan gerçek insanlara, dolayısıyla varolma ısrarı ile özdeşleşmiş tekil varlıkların düşünsel/bedensel özerkliğine geçecektir. İnsan gerçekten insan olarsa, onu yeni yapılanmaya karşı koyacak bir özerk alan oluşturmalıdır. Spinoza bu alanı, birbirine bağlı iki özerklikle donatır. Bunlar "modern insanın düşünsel/bedensel özerkliğidir" (Akal, 2004: 62-64). İşte Spinoza'nın Nietzsche'ye kendisini okutması da tam olarak bu noktadan başlar.

Yovel, Spinoza'nın "conatus"u ile Nietzsche'in "güç istenci" arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Ona göre, Nietzsche'nin Spinoza ile paylaştığı, içkinlik felsefesinin zorunlu bir sonucu insan kuramlarındaki katı bir natüralist monizme olan bağlılıklarıdır. Her iki filozof içinde, insanda onun kendi bireysel varoluşunun oluşturduğu aktif olan tek bir doğal ilke vardır (doğadaki her şey de olduğu gibi). Bu ilke durağan bir varlık değil, aksine dinamik bir dürtü, çabalama ya da arzudur (Bkz. Spinoza, 1996: 105). Böyle bir şey aynı zamanda, insan davranışı türlerinin altında yatan bütün etkilemelerinin, hareketlerinin ve farklılıklarının temel ilkesidir. Bu ilkeyi



Spinoza “conatus” olarak adlandırırken, Nietzsche ise “güç istenci” olarak adlandırır (Yovel, 1989a: 110).

Ancak bu iki ilke aynı ilke midir? Nietzsche'nin bu fikirde olmadığını kendi ifadelerinden anlıyoruz: “Fizyologlar, kendini koruma güdüsünün, organik varlığın nasıl güdüsü olduğunu ileri sürmeden önce iyi düşünmelidir. Her şeyden önce, canlı olan, kuvvetini üzerinden atmak, boşaltmak ister. Yaşamın kendisi, güç istemi -: Kendini korumak onun dolaylı ve sık rastlanır sonuçlarında biridir. - Kısaca, burada, her yerde olduğu gibi, gereksiz amaçsal ilkelere dikkat!-Kendini koruma içgüdüğü gibi (Onu Spinoza'nın tutarsızlığına borçluyuz). Çünkü, özünde, ilkelerin tutumluluğu olması gereken, bir yöntem hükmüdür.” (Nietzsche, 2004: 28) Nitekim Yovel'de daha sonra Nietzsche'nin Spinoza ile bu konuda hem fikir olmadığını altını çizer. Ona göre Nietzsche bir kişisel notunda, Spinoza'yı başlıca hasmı sayıp, “yaşayan her şeyin hayatını sürdürmek için değil, ama daha fazlası olabilmek için elinden geleni yaptığı çok kolay gösterilebilir” der. Nietzsche açısından, insanın gücünü artırmak ve kendisini aşabilmek için hayatını tehlikeye attığı çok sık görülen bir durumdur. Bundan dolayı Yovel, Spinoza'da “conatus”un temelde bedenin dış etkenlere karşı kendini savunması anlamına geldiğini, fakat Nietzsche'de güç istencinin bunun tersini anlattığını belirtir (Yovel, 1989a: 110-111; Akal, 2004: 97).

Öte yandan Spinoza'da Nietzsche'yi asıl çeken şey, tüm farklılık ve benzerliklerin dışında, onun “iyinin ve kötünün ötesine” çıkmasıdır. Spinoza, “iyilik deyince sevincin her türünü, sevince yardımcı olan, ona götüren her şeyi... anlıyorum. Kötülük deyince de, acı ve kederin her türünü... anlıyorum. Çünkü biz, bir şeyi iyi olduğu için arzu etmiyoruz; o arzu ettiğimiz için iyidir. Bunun sonucu olarak nefret ettiğimiz şeyi de kötü olarak değerlendiririz” der (Spinoza, 1996: 124). Bu çerçevede Spinoza, iyi ve kötü yerine, yararlı ve zararlıyı geçirmeyi önerir. Onun bu önerisi Nietzsche'nin şu sözleriyle anlatmak istediği gibidir: “İyi ve Kötünün ötesi, en azından, yararlı ve zararlının ötesi demek değildir.” (Bumin, 1996: 77) Dolayısıyla her iki filozofun iyi ve kötü kavramlarını analizde benzer tutum sergilediklerini söyleyebiliriz.

### 3. Psikoloji ve Fizikte Spinozacılık

Spinoza öğretisinin Nietzsche üzerindeki yansımalarına değindikten



sonra, Spinoza'nın hazırladığı entelektüel iklimde yetişen bir diğer isim olan Freud'un Spinoza ile olan ilişkilerine geçebiliriz. Freud eserlerinde, Spinoza'ya çok gönderme yapmasa da onun düşünceleri üzerinde etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Lothar Bickel adında pikanaliz meraklısı bir Spinozacı, bir mektup yazarak Freud'a ortaya koyduğu düşüncelerinde Spinoza'ya ne kadar borçlu olduğunu ve onun adını ise neden bu kadar az andığını sorar. Freud'un bu soruya verdiği cevap manidardır: "Spinoza doktrinine tamamen bağlı olduğumu kabul ediyorum. Onun adını anmam için bir neden yoktu. Çünkü ben, hipotezlerimi onun bir yapıtımdan değil, onun yaratmış olduğu entelektüel iklimden yola çıkarak tasarladım. Dahası, kendime felsefi bir meşruiyet aramıyorum" (Fransez, 2004: 352). Bu sözleriyle Freud, Spinoza'nın kendi düşünce sistemi içindeki yerine vurgu yapar.

Freud'un psikanalizi birçok bakımdan, Spinoza felsefesinden izler taşıyordu. Özellikle Etika'nın II. ve III. bölümlerinin dikkatli bir okunması yapıldığında, buradaki birçok önermenin, Freud'un düşünceleri için bir esin kaynağı olduğu görülür. Gerçekten de Freud'un düşüncesinin temelinde yatan birçok Spinozacı düşünce bulunur. Örneğin bunlardan birisi, Spinoza'nın "ideaların düzen ve bağlantıları şeylerin düzen ve bağlantıları ile aynıdır" (Spinoza, 1996: 60) önermesinden yola çıkıldığında, Freud açısından önemli bir takım sonuçlara ulaşmak mümkündür. Fransez'e göre, "bedensel olaylarla zihinsel olaylar, karşılıklı bir etkileşim olmadan, uyum içinde yan yana yürümekteydiler ve her zihinsel olayın belirli bir fizyolojik kaynağı vardır. Freud büyük olasılıkla Spinoza'nın bu önermesinin verdiği esin ile günün birinde tüm zihinsel olayların beyin fizyolojisine bağlanarak açıklanacağına inanıyordu." (Fransez, 2004: 356) Bir başka önermesinde Spinoza, "insan anlığını oluşturan ideanın nesnesi bedendir, ya da edimsel olarak varolan belli bir uzam kipidir ve başka bir şey değildir." (Spinoza, 1996: 65) demiştir. Bu önermesiyle de Spinoza, insan anlığını oluşturan ideanın nesnesini "beden" olarak düşünerek, Freudcu düşünceye etki eder.

Yine Etika'nın üçüncü bölümünde anllıkla bedeninin ilişkisini irdeleyen Spinoza, "ne beden anlığı düşünmeye, ne de anlık bedeni devam ya da dinginliğe, ya da başka herhangi bir şey varsa, başka herhangi bir şeye belirleyebilir" (Spinoza, 1996: 101) diyerek, anlık ile bedeninin ilişkisini or-



taya koyar. Buradan çıkan sonuca göre, insan, düşünme kipiyle de beraber, kendisi de bir değişki olan bedensel varoluşu ile birlikte, sonsuzluğu içindeki doğaya bağlanır. Başka bir deyişle, Spinoza, anlksal ve duysal tezahürleri içindeki insanı, gizemlilik ve belirsizlikten sıyrıp, onu, sonsuzluğun yasaları uyarınca varolan doğaya bağlar. Anlık ve duyular arasındaki ilişki, anlğın duyular üzerindeki mutlak egemenliğine işaret eden hiyerarşik bir ilişki değil, her ikisinin de bağlı oldukları doğa yasaları uyarınca bir ilişkidir. İşte Spinoza'nın bu tutumu, insanın ruhsal kurtuluşunu öncelikle doğa yasalarına bağlayan ve söz konusu ruhsal yapının, bir yandan kendi bedeni ve onun dışındaki doğa ile diğer yandan da toplumsal olanla ilişkisini yine aynı duyarlılıkla ele alan psikanaliz için önemli bir esin kaynağıdır (Sunat, 2008: 26-31).

Fromm, bilinçdışı güçlerin insanın bilincini ve tercihlerini belirlediği düşüncesinin, 17. yüzyıla kadar uzandığını söyler. Bu bağlamda, “bilinçdışı” kavramını ilk kez kullanan kişinin ise Spinoza olduğunu belirtir. Fromm'a göre Spinoza, insanların kendi arzularını bildiklerini fakat bu arzuları belirleyen nedenlerden habersiz olduklarını görmüştür. Başka bir deyişle, insan, özgür olmadığı halde, bilinçdışı etkenlerin baskısı altında, sanki özgür oldukları hayali içinde yaşayan bir varlıktır. Spinoza'ya göre, insan esaretinin asıl nedeni bilinçdışı güdülerdir. Ve özgürlük ancak iç ve dış gerçeklerin bilincine varmakla elde edilir. (Fromm, 1995: 99-100; Bkz. Spinoza, 1996: 81) Bu çerçevede Fromm, Spinoza, Marx ve Freud arasındaki bir benzerliğe dikkat çeker: “...Spinoza ve Marx için hayatın amacı esaretten kurtuluş olduğu gibi, bizi bu amaca ulaştıracak tek yol hayallerin yıkılması ve yaratıcı güçlerin sonuna dek kullanılmasıdır. Aynı soruna, özgürlük-esaret yerine, ruh sağlığı ve ruh hastalığı boyutu yönünden yaklaşmakla birlikte, Freud'un tezi de temelde, Marx ve Spinoza'ninkine benzer.” (Fromm, 1995: 105-106) Diğer taraftan Spinoza'nın “conatus”u ile Freud'un “libido”su arasında açık bir paralellik vardır (Hampshire, 1951: 141). Zira Spinoza'nın “conatus” ve Freud'un “libido” adını verdiği yaşam gücü, dirimselliğimizi sağlayan ve bizi varoluştta kalmaya zorlayan, varlığını sürdürmek için bizi sürekli olarak bir şeyler istemeye iten bir istek ilkesidir (Fransez, 2004: 162).

Öte yandan Spinoza, klasik kuramın, özne anlayışını eleştirmektedir. Bumin'e göre buradan hareket eden Moreau, Spinoza'nın söz konusu



eleştiriyile, Freud'un kendisinden önce gelen özne anlayışına yönelttiği eleştiriler arasında bir yakınlığın olduğuna işaret eder: Freud öncesi psikoloji, özne anlayışı bakımından Kartezyen felsefenin kuramsal çerçevesinde yer alır. Buna karşılık psikanaliz Spinozacı bakış açısına yerleşir. Psikanalizin bedeninden bağımsız gücüne vurgusu ve edimlerimiz üzerinde istemin denetlenmesine getirdiği sınırlama, klasik özne anlayışına karşı Spinoza'nın 17. yüzyılda dile getirdiği düşüncelerdir. Böylece Spinoza'nın 17. yüzyılda Kartezyen paradigmaya karşı verdiği mücadelenin bir benzerini Freud, 19. yüzyılda istemci-özneci paradigmaya vermiştir. Bu mücadelelerinin karşısında her ikisi de direnmeyle ve dışlanmayla karşılaşmışlardır (Bumin, 1996: 88-89).

Spinoza'yı düşünce tarihinin önemli filozoflarından birisi olarak gören (Bkz. Einstein, 1951: V) ve çalışmalarını daha çok fizik gibi farklı bir alanda yürüten Einstein'ın da Spinoza'nın düşüncelerinin etkisinde kaldığı görülür. Spinoza'nın Einstein'ın genel dünya görüşü üzerinde etkili olduğunu söyleyen Fransez'e göre, "Einstein'ın Spinoza'da bulduğu... her şeyde ve evrenin her katmanında sınırsız bir determinizmin egemen olduğu düşüncesi ve 'kendisini doğanın uyum ve güzelliğinde açığa vuran üstün bir zekanın varlığına' olan inancı geliyordu." (Fransez, 2004: 369-370) Spinoza'nın ifadesi ile, "şeylerin doğasında olumsal hiçbir şey yoktur; tüm şeyler tanrısal doğanın zorunluluğundan belli bir yolda varolmaya ve eyleme belirlenir." (Spinoza, 1996: 43) Fransez'e göre, Spinoza'nın bu önermesi, özgür irade ve mucize gibi iki önemli konunun gözden geçirilmesini gerekli kılıyordu. Spinoza açısından, insan için her hangi bir "özgür seçim" söz konusu olamazdı aynı şekilde, her şeyin belirlenmiş olduğu bir evrende her hangi bir mucizeye de yer yoktu. Mucize, bir doğa (ya da Tanrı) yasasının çiğnenmesi anlamına gelirdi ve bu saçmaydı. Dolayısıyla mucizeler, hiçbir zaman Tanrının kusursuzluğunun bir göstergesi olamazdı. (Bkz. Spinoza, 2010: 118-121) Einstein göre ise, hem insanla ilgili hem de maddi dünyayla ilgili doğal yasalar hakkında şunları söyleyebiliriz: 1. Gözlemlediğimiz katmanlarda sıkı bir belirlenim egemendi. 2. Gözlemlenen olayların algılanması ve belirlenmesi, gözleyen özel konumuna göreliydi. 3. Ama bu görelilik, bir keyfilik, kesin bir kuralın bulunmaması anlamına gelmiyordu. Göreli olan, kuralın kendisi değil, gözlemi yapanın görüşü idi (Fransez, 2004: 370-371). Bu ifadeler de gösteriyor ki, Spinozacılık, mo-



dern dönemde, Einstein ile birlikte fizikte de etkisini göstermiş bir öğretici olarak karşımıza çıkmaktaydı.

#### 4. Edebiyatta Spinozacılık

Spinozacılığın yansımalarını gördüğümüz bir diğer alanda edebiyattır. Akal'a göre, felsefi metin olarak farklılığı teslim edilen Spinoza metni, özellikle "zorunluluk içinde özgürlük" arayışıyla felsefe dışı alanlara ve özellikle edebiyata geniş kapılar açan bir metin olarak karşımıza çıkar. Nitekim edebiyatçılar da bunun hakkını erken bir dönemden itibaren vermeye başlamışlardır. Ancak metnin edebiyatçılar arasında ilgi çekici olmasının asıl nedeni, Spinoza'nın geleneksel felsefeye her zaman ve her yerde alternatif bir felsefeyle karşı çıkmasıdır. Spinoza'yı metinleri içine sokan edebiyatçıların metinlerinde ise, Nietzsche ve Spinoza ittifakı, Kantçı zihniyete karşı sonsuz bir çatışmaya girecektir. Söz konusu çatışma, "insana ödevler yükleyen düşünce ile insanı özerkleştirmeye çalışan düşünce" arasındaki çatışmadır (Akal, 2006: 11-12).

19. yüzyıl Almanya'sında başta Romantik akımın temsilcileri olmak üzere, edebiyat ile felsefe arasında, Spinoza üstünden kurulmuş olan, bağlantıları görüyoruz. Bunların başında ise Goethe gelir. Onun Spinozacılık'tan esinlenmiş olan eserlerinin başında Prometheus ve Faust'u anmak gerekir (Akal, 2006: 38). Goethe'nin (Faust'da) temel sorunu, "iyi ve kötü tercihleri belirleyen soyut bir özgürlük ve bağımsız irade kavramlarına güvensizliktir. Onun için de zorunluluk özgürlüğü kuşatır: İnsan kendisini belirleyen şeyi kabul etmeyerek değil, onu anlayarak özgürleşecek ve huzur bulacaktır." (Akal, 2006: 39) Goethe'den başka yine bu dönemde, "iyi edebiyatçılığın iyi düşünür olmaktan geçtiğine" inanan ve Spinoza'yı farklı biçimlerde benimseyen yazarlarla karşılaşırız. Bunlar arasında, Novalis, Herder, Schiller, Hölderlin, Schlegel, Heine gibi önemli isimler vardır. Vaysee, 19. yüzyıl Alman edebiyatçılarının Spinoza'yla ilişkilerini değerlendirirken şunları söyler: "Düşünürlerin, yazar ve şairlerin... tartışma döneminde, onu reddetmek ya da tersine kabul edip yüceltmek için Spinoza'yla karşılaşmaları, modern düşüncenin, Kant sonrasında, sonsuzluk ve mutlak sorununu yeniden ele alma zorunluluğuna işaret ediyordu." (Akal, 2006: 44)

Öte yandan Spinoza düşüncesi ile "şiir" arasında bağlantı kuran düşü-



nür ve edebiyatçılarla da karşılaşmaktayız. Örneğin Schlegel, Spinoza düşüncesiyle şiir arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ona göre, Spinoza şiirden çok uzaklaşmış gibi görünmesine rağmen, sistemi şiirden soyutlanamaz. Yine Victor Hugo, tüm romantiklerin Spinoza düşkünlüğünü tekrarlayarak, şiirlerinde ona sıkça yer vermiştir. Nietzsche de “Spinoza’ya” adlı bir şiir bile yazmıştır (Bkz. Akal, 2006: 45-66). Hatta Spinoza felsefesi, şair olmayanları bile şair yapmıştır, Einstein’ın *Zu Spinoza’s Ethik*’i (Spinoza’nın *Ethica*’sı Üzerine) şiir çalışması buna bir örnektir. Fransez’e göre, Einstein bu çalışmasıyla, kendi fikirlerine destek bulduğu, Spinoza’ya karşı çok büyük sevgi ve hayranlık duymuş ve bunu dile getirmek adına şiir yazmıştır. (Fransez, 2004: 369) İşte bütün bunlar, Spinozacılığın çok farklı alanlara yansıdığına birer göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Yine, Spinoza öykülere de konu olmuş bir düşünürdür. Singer’in “Çarşı Sokağı Spinozası” akla ilk gelenidir. Öykünün ana kahramanı Dr. Fischelson, kendince bir Spinoza uzmanıdır. Uzunca bir süre Etika’yı okuyan Fischelson, her önermeyi, her kanıtlamayı, her sonucu, her notu ezbere öğrenmiş olan, Kant’ın *Saf Akılın Eleştirisi*’nde söylediği her şeyi Spinoza’nın öngördüğünü düşünen, üstelik Spinoza üstüne hiç bitmeyecek incelemeyi yazmaya da girişmiş bir öykü kahramanıdır (Ergün, 2001c: 23; Akal, 2006: 75). Yine Smilevski, “Spinoza’yla Sohbet” adlı Spinoza üzerine bir roman yazmıştır. Yazar, Spinoza’nın felsefesinden değil, yalnızlığından ve hayat tarzından etkilendiğini ifade eder (Ergün, 2011c: 24-25). Bu alanda Spinoza’dan bahseden başka bazı kitaplardan da söz edecek olursak, bunlar arasında, Musil’in “Niteliksiz Adam”ı, Çehov’un “Bir Dehşet Gecesi”i, Tournier’inin “Cuma ya da Pasifik Arafı”, Malamud’un “Kievdeki Adam”ını sayabiliriz. Söz konusu isimler, Spinoza öğretisini farklı yollardan takip etmelerine rağmen, onun özgürleştirici bir filozof olduğu konusunda anlaşılırlar. Bununla birlikte, edebi metinlerde de, tıpkı felsefi metinlerde olduğu gibi, bir “Spinoza’yı okuma ve tanıma sorunu” vardır (Akal, 2006: 97-98).

Öte yandan Misrahi’ye göre, Spinoza doğrudan doğruya “Varoluşçuluk” un kaynağında olan bir filozoftur. Şöyle ki, tekil varlığın varolma ısrarına ve onun gerçek anlamda “tanınması”na dayanan bu felsefe “varoluş” üstüne bir felsefedir (Akal, 2006: 102). Bu bağlamda Spinoza’nın varoluşçu filozof ve yazarlar üzerinde de etkisi olduğu görülür. Sartre ile Spi-





noza arasındaki ilişkiye baktığımızda Sartre'in Spinoza'ya pek yanaşmadığı görülür, ama bir başka varoluşçu yazar ve düşünür Unamuno'da Spinoza etkisini görmek mümkündür. Unamuno, *Yaşamın Trajik Duygusu* adlı eserinde, kendisini bir yandan Spinoza'yla birleştiren, diğer yandan da dünyaya ve Spinoza düşüncesine isyan ettiren sonlu varoluş sorununu çarpıcı biçimde dile getiren, Nietzscheci bir mücadeleye yönelir (Akal, 2006: 102). Söz konusu eserinde Spinoza'nın özgürlük ve mutluluk anlayışı üzerinde duran Unomuno'ya göre "Spinoza, bireysel bilincin gelecekte sonsuzca var olamayacağını düşünen tanrıtanımazların en mantıklısı ve tutarlısıdır, ama aynı zamanda en dindar olanı da odur." (Unamuno, 1986: 103) Diğer taraftan, Spinoza ile Nietzsche arasında bir benzerlik de kuran Unomuno'ya göre, "Spinoza ve Nietzsche, her biri kendi biçiminde, her ikisi gerçekten usçu olsalar da, tinsel haremağaları değillerdi; kalp, duygu sahibiydiler ve özellikle, özlemleri vardı, sonsuzluk için, ölümsüzlük için delice bir özlemleri vardı." (Unomuno, 1986: 106)

### 5. Politika Felsefesinde Spinozacılık

1960'lı yılların sonlarında başlayan Spinoza'ya yönelişin, özellikle Fransız politika felsefesi aracılığıyla tekrar ortaya çıktığını görüyoruz. Bu yönelişte, Althusser, Deleuze, Balibar, Foucault ve Negri gibi önemli isimlerin Spinoza ile olan ilişkilerini görüyoruz. Böylece uzun zaman ara verilmesinden sonra, Spinozacılık bu dönemle birlikte Fransız düşünce dünyasının içine bir kez daha doğar (Bumin, 2009: 41; Vinciguerra, 2009: 2). Bu bağlamda öncelikle Althusser'in Spinoza'ya olan yönelişini incelediğimizde şunları görürüz.

Her şeyden önce, Althusser, Marksizm'in 20. yüzyıl başından itibaren reel-politikada yaşadığı krize çözüm arayan isimlerin başında gelir. Erekselci, öznelci ve idealist bir düşünce üzerinden yükselen Hegel felsefesi, Marksizm'in güncel sorunlarına cevap veremeyecek durumdadır. Bu nedenle artık Marksizm'e yeni referanslar bulunmak gerekir. İşte Althusser, bu kaygıyla arayışlarını sürdürürken, Spinoza'yı keşfeder. Zira Spinoza, içkin, erekselci olmayan ve özne karşıtlığı ile modernite içinde ayrıksı bir konuma sahiptir. Althusser de, yeni açılımlar getirmek istediği Marksizm'e Spinoza'nın söz konusu düşünceleri doğrultusunda yaklaşmayı tercih eder (Oğuz, 2008: 63-64). Böylece Althusser, "Marx için (daha doğ-



rusu Marksizmi ‘Hegelci diyalektikten arındırmak’ için) ünlü “dolaşmasını” Spinoza güzergâhından geçirir.” (Baker, 2008: 18) Bu konuda Althusser *Özeleştirici Öğeleri* adlı eserinin “Spinoza Üzerine” başlıklı bölümünde şunları söyler: “Marx’ın felsefesini biraz daha iyi anlayabilmek için Spinoza’dan dolandık... Marx’ın felsefesi Hegel’den yaptığı zorunlu dolambacı konusunda, bizi düşünmeye mecbur edince, Marx’ın Hegel’den yaptığı dolambacı biraz daha iyi görebilmek için biz de Spinoza’dan dolandık.” (Althusser, 2000: 41-42)

Öte yandan Spinoza, insanbiçimci tanrı anlayışlarının eleştirisine dayanan ve etkisini Althusser gibi çağdaş praxis kuramcılarında da izleyebildiğimiz bir ideoloji kuramı geliştirmişti (Bumin, 1987: 11). Althusser, Etiğin I. kitabının ekinde ve Teolojik-Politik İnceleme’de ilk ideoloji kuramını bulduğunu söyler. Bu bağlamda Althusser, “Spinoza’nın “teori”si ideoloji konusundaki her yanılısamayı ve o zamanın bir numaralı ideolojisini, dini, imgesel olarak reddetti” (Bkz. Althusser, 2000: 43-44) der. Zira Spinozacı yaklaşıma göre, her insan din konusunda özgürce yargıda bulunma, dolayısıyla da onu kendisine göre açıklama ve yorumlama otorite ve hakkına sahiptir (Spinoza, 2010: 153). Bumin’e göre, Spinoza’yı ilk ideoloji kuramcısı olarak selamlayan Althusser, bu yaklaşımı ile Moreau’un yaklaşımına yaklaşır. Nitekim Spinoza, imgeleme dayanan yanılısamayı ve onun temelindeki özne kuramını eleştirerek Hegel’i hazırlamakta, hatta ondan daha da ileriye gitmektedir (Bumin, 1996: 89).

*Gelecek Uzun Sürer* adlı eserinde de Spinoza’dan etkilendiğini vurgulayan Althusser, “Spinoza’dan öğrendiğim en değerli şey, “üçüncü türün bilgisinin”, yani hem tekil hem de evrensel bir olgunun bilgisinin niteliğidir” (Althusser, 1998: 262) der. Yine Spinoza’ya doğrudan ve kişisel olarak borçlu olduğu bir başka noktanın, “ruh ve beden tasarımı” olduğunu ifade eden Althusser bu konuda şunları söyler: “...Spinoza bana, beden düşünce; daha iyi bir deyişle: bedenle düşünme: daha da iyisi: beden bizzat düşünmesi, denilebilecek bir fikir sunmuş oluyordu. Bu görüşü, düşüncemin ve anlaksal ilgilerimin gelişmesiyle doğrudan bağlantı içinde, bedenime sahiplenme ve “yeniden kurma” deneyimimle çakışıyordu.” (Althusser, 1998: 262-263) Böylece Althusser eserlerinde, Spinoza’nın adını da vererek ondan hangi konularda etkilendiğini açık bir şekilde belirtmekteydi.

Althusser gibi, önemli Spinoza okumaları yapan bir diğer düşünür de



Leo Strauss'dur. Strauss, daha çok "Spinoza'nın Din Eleştirisi" adlı eserinde onun dine eleştirel bakışını ortaya koymaya çalışır. Ancak Spinoza'nın din eleştirisi (Bkz. Spinoza, 2010: 153), onun politik düşüncelerini anlamada önemlidir. Strauss'a göre, Spinoza, sistemine Tanrı ile başlamakta ve her şeyin Tanrıdan türediğini söylemekle birlikte, Yeni-Platoncuların aksine, bu türeme sürecini, "bir düşünüş veya bozulma olarak değil, yükseliş veya katlarını açma olarak" kavrar. Spinoza için "amaç, orijinden daha yüksektir." Başka bir ifadeyle, "en yüksek bilgi formu", bütün şeylerin kendisinden türediği "tek tözün veya Tanrı'nın bilgisi değil, tekil şeylerin veya olayların bilgisidir." Buna göre Spinoza, "Tanrı'yla sarhoş olmuş" bir filozof değildi. O, doğruyu söylemek gerekirse, Machiavelli'nin öğrencisi ve Kutsal Kitabın filolojik-tarihsel eleştirmeniydi (Strauss, 1997: 15-16). Böylece Strauss açısından bakıldığında Spinoza'nın din kritiği, onun politik teorisini anlamanın anahtarı olmuştur. Spinozacı politik evrende insan, tutkuları olan, tutkularına maruz kalan bir varlıktır. İnsanın tutkularına boyun eğen bir varlık olduğunu söylemek ise insanın kötü olduğunu söylemek anlamına gelmez. Bu, yalnızca doğal bir zorunluluğun tespiti ve kabulüdür (Kaya, 2010: 181-183).

Öte yandan Strauss, Spinoza'nın *Teolojik-Politik İncelemesi*'ndeki amacının felsefeyi teolojiden ayırmak olduğunu belirtir (Bkz. Spinoza, 2010: 49-51) Çünkü Spinoza açısından "teoloji aklın, akıl da teolojinin hizmetinde değildir" (Spinoza, 2010: 226). Strauss'a göre Spinoza, Hristiyanlık'ı Musevilik'ten daha uygun bir din olarak görür. Zira, Musevilik'in özel, yerel ve tensel niteliği karşısında Hristiyanlık'ın tinsel niteliği de Spinoza açısından daha elverişli bir düşünsel hedef oluşturacaktır (Bkz. Akal, 2004: 137-138). Bununla birlikte, akıl ve vahiy arasındaki çatışmanın teolojik veya felsefi bir problem olduğu kadar, politik bir problem de olduğunu Strauss'a öğreten Spinoza olmuştur. Strauss'a göre Spinoza, Kutsal Kitabın kritiğini yapan ilk düşünürdür. O, akıl ve vahiy arasındaki çatışmanın hallini, birinin diğeri üzerinde egemenlik kurması yolunda, daha doğrusu "akılın vahye egemen olması yolunda" bulmuştur (Hünler, 2000: 11). Zira, Spinoza açısından, "felsefe, dinden bağımsız evrensel ve rasyonel bir moralite tesis ederek, aydınlanmış yurttaşlardan oluşan bir politik düzen yaratma gücüne sahiptir." (Behnegar, 1999: 113-114)

20. yüzyıl filozoflarından Deleuze ise, Spinoza'yı "filozofların prensi"



olarak selamlar (Deleuze, 1995: 49). Deleuze'e göre, felsefe tarihinin bahsettiği bütün filozoflar arasında Spinoza'nın çok istisnai bir konumu vardır. Onun eserlerine konu olan şeyleri ele alış ve işleyişinin benzeri yoktur (Deleuze, 2000: 10). Çalışmalarının önemli bir kısmını Spinoza üzerine ayıran Deleuze, son dönemlerin önemli bir Spinoza yorumcusu olarak karşımıza çıkar. Deleuze'ün üzerinde durduğu önemli konulardan biri, Nietzsche ile Spinoza arasında kurduğu ilişkidir. Deleuze'e göre, "...Spinozacılığı bir skandal nesnesi yapan pratik tezlerden yola çıkmalıyız. Bu tezler üçlü bir geçersizlik ilanı içerirler: "Bilincin", "değerlerin" ve "kederli tutkuların." Bunlar Nietzsche ile olan üç büyük benzerliktir. Ve bunlar Spinoza'nın henüz hayattayken *maddecilik*, *ablaksızlık* ve *tanrıtanmazlık*la suçlanması nedenleridir." (Deleuze, 2005a: 24) Bu bağlamda Deleuze, Spinoza'ya bu radikal felsefi tutumlarından dolayı yakıştırılan etiketlerden daha sonra Nietzsche'nin de kurtulamayacağına dikkat çekmektedir (Koyuncu, 2011: 165). Bununla birlikte Deleuze, Spinoza'nın söz konusu suçlamaların gölgesinde kalan ve gözden kaçırılan yönlerini ortaya koymaya çalışır.

Deleuze'e göre, Spinoza filozoflara yeni bir model olarak bedeni önermesi son derece önemlidir. Şöyle ki, Spinoza'ya göre beden modeli, uzamla ilişkili olarak düşüncenin hiçbir şekilde değersizleştirilmesini gerektirmez, ama çok daha önemlisi, düşünceyle ilişkili olarak bilincin bir değersizleştirilmesini gerektirir (Deleuze, 2005a: 26; Bkz. Spinoza, 1996: 178-179, 209). Bundan dolayı doğal olarak bilinç, yanlısamanın yeridir. Bilinç sonuçları kaydeder, ama nedenleri bilmez. Bilinç kendi bilinçsizliğini, sonuçları nedenler gibi algılayarak kapatır. Ve Bilinç kendisini artık ne ilk neden ne de sonuçları düzenleyen olarak düşünemediği noktada, insana bir dünya hazırlamak için, ereksel nedenler ya da özgür kararlarla hareket eden, anlayış ve istençle donatılmış bir Tanrıya başvurur. Böylece bilinç, kendisini oluşturan üçlü yanlısamadan kurtulamaz (Deleuze, 2005a: 26-28). Bu konuda Spinoza ile Nietzsche arasında bir benzerliğin olduğuna dikkat çeken Deleuze, Nietzsche'nin bilincin değersizleştirilmesi konusuna getirdiği değerlendirmeler konusunda, kararlı bir Spinozacı olduğunu altını çizer.

Spinoza'da "Etik" ile "Ahlak" kavramları arasında temel bir farkın bulunduğunu söyleyen Deleuze'e göre, Spinoza ahlak yapmaz. O, hiçbir



zaman, ne yapmamız gerektiğini sormaz; her zaman nelere muktedir olduğumuzu, neyin gücümüz dahilinde olduğunu sorar. Öte yandan Spinoza'da etik, bir "güç sorunudur" ve hiçbir zaman bir ödev sorunu olarak karşımıza çıkmaz (Deleuze, 2000: 31-32). Spinoza açısından, iyi ve kötü, insanın iki varoluş türünü ve kipini adlandıran, öznel ve kipsel olan ikinci bir anlama sahiptir: "İyi (veya özgür, veya akılcı, veya güçlü) diye adlandırılan kişi, elinde olduğu ölçüde karşılaşmalarını düzenlemek, doğasıyla uyulan şeylerle bir araya gelmek, ilişkilerini kendi içinde uyumlu ilişkilerle birleştirmek ve böylece kudretini artırmak için çaba gösterendir....Kötü olarak adlandırılan kişi ise, karşılaşmaların tesadüfünde yaşayan, karşılaştığı şeylerin sonuçlarına katlanmaktan rahatsız olmayandır." (Deleuze, 2005a: 30) Böylece Spinoza'da içkin varoluş kiplerinin bir tipolojisi olan Etik, varoluşu her zaman aşkın değerlere yükleyen Ahlak'ın yerini alır. Ahlak, bir yargı sistemi olan, Tanrı yargısıdır. Fakat Etik yargı sistemini tersine çevirir. Değerlerin çatışmasının yerini, varoluş kiplerinin niteliksel farklılığı alır. Çünkü Deleuze'e göre Spinoza açısından, ahlaki ya da toplumsal olsun, yasa hiçbir bilgi sağlamaz. Hiçbir şeyi bilinir hale getirmez. Yasa, daima İyi-kötülük değerlerinin çatışmasını belirleyen aşkın durumdur. Bilgi ise daima iyi-kötü varoluş tarzlarının niteliksel farklılıklarını belirleyen içkin kudrettir (Deleuze, 2005a: 31-32).

Deleuze'e göre Spinoza felsefesi, bizi hayattan koparan şeylerin, hayata karşı duran, bilincimizin koşullarına ve yansımalarına bağlanmış tüm aşkın değerlerin toptan bir reddinden ibarettir (Deleuze, 2005a: 33). Buna göre, aşkın değerler karşısında, içkin değerleri ön plana çıkaran Spinoza (Bkz. Spinoza, 1996: 38), belki de aşkınlıkla hiçbir uzlaşmaya girmeyen, onu her yerden kovup çıkaran tek filozoftur (Deleuze, 1995: 49). Bu bağlamda Spinoza felsefesine ilişkin Deleuze'ün üzerinde durduğu bir diğer konuda, Spinoza'da "ifade sorunu"dur. İfade düşüncesi ise, Spinoza metafiziğinin temel kategorileri olan içkinliğin, monizmin, ruh ve beden arasındaki paralellik ilişkisinin doğrudan doğruya temelinde yer alır. Bunun yanı sıra onun politika felsefesini ve etik dünya görüşünü de mümkün kılar. Nitekim Deleuze'e göre, Spinoza'da töz ve sıfatları arasındaki ilişki bir ifade kuramı çerçevesinde anlatılır. Kısaca ifade edecek olursak, töz kendini özneliliklerinde dile getirir ve her bir öznelilik de bir özü dile getirir. Özneliliklerle kipler arasındaki ilişki de bir "dile getirme-dile geti-



rilme” ilişkisidir. Ancak Deleuze’e göre, Tanrı ve sıfatlar arasındaki ilişkide “birinci seviye”de bir dile getirme ilişkisi söz konusuysen, kipler (moduslar) basamağında “ikinci seviye”de bir dile getirme ya da üretme ilişkisi söz konusudur. Buna göre Spinoza’da dile getirme, iki yönlü bir ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani dile getirme, hem bir açılma, geliştirme hem de bir içirme, içine alma olarak anlaşılmaktadır (Bumin, 1996: 78-79; Bkz. Deleuze, 1992: 14).

Öte yandan Deleuze, Spinoza’nın ifade kuramının Plotinos’un südürücü varlık anlayışından farklı olduğu üzerinde durur (Bkz. Deleuze, 1992: 171-173; 179-180). Deleuze’e göre, Spinoza’nın içkinlik düşüncesi, aşkınlık kategorilerini beraberinde getiren Plotinosçu anlayıştan ayrılır. Çünkü “taşma kuramında Tanrı’dan çıkan varlıklar, ondan uzaklaşmaları ölçüsünde silikleşir, değerlerini yitirir ve ontolojik ağırlıklarından ve sonuç olarak da varlıklarından bir şeyler eksilir. O halde Bir ve Çok arasında taşma kuramı yoluyla kurulmaya çalışılan süreklilik ilişkisinin bedeli, basamaklı bir düzen tasarımıdır.” (Bumin, 1996: 80) Negri’nin de ifade ettiği gibi, söz konusu bu düşünceleriyle Deleuze, “Spinozacı sistemde içsel bir kesintinin olduğunu değil de, üretken yüklem dinamiğinde, türümcü ufuktan ifadesel bir ufuğa doğru bir başkalaşım olduğunu söylemeyi tercih etmektedir.” (Negri, 2005: 166)

Töz ile sıfatları arasında hiçbir hiyerarşinin söz konusu olmadığını söyleyen Deleuze’e göre, sıfatların biri diğerinden daha değerli değildir. “Eğer düşünce Tanrının bir sıfatıysa ve uzamda Tanrının ya da tözün bir sıfatıysa, düşünce ile uzam arasında hiçbir hiyerarşi olmayacaktır. Tözün sıfatları oldukları andan itibaren bütün sıfatlar aynı değere sahip olacaktır.” (Deleuze, 2000: 91) Şu halde Spinoza’da ne bir varlık hiyerarşisi ne de kötüye gidişi ifade eden tarzda moral bir açıklama ne de Bir’e dönüş amacının ifade ettiği anlamda bir finalizm söz konusudur (Hünler, 2003: 18). Buna göre, bütün tekil varlıkların, Tanrı ya da Doğa tarafından belirlendikleri şekilde var olmaya ve davranmaya güçleri ya da hakları vardır (Bkz. Spinoza, 1996: 61-62). Bu şekilde bir bakış açısından yola çıktığımızda, doğal varlıklar arasında hiçbir hiyerarşik farklılık yoktur. Elbette insan da böyle bir yapıda istisna oluşturmaz. Her bireyin, doğal olarak belirlendiği biçimde varolmak ve davranmak için üstün bir hakkı vardır (Spinoza, 2010: 231; Ergün&Akıl, 2011: 94). Negri’ye göre, “varlık, türümün kaynağı



ve ilkesidir. İster yüksekten ya da alçaktan, isterse dağdan ya da vadiden gelsin, kaynak tümüyle lüzumsuz bir sorudur; çünkü her şey yüzeyledir.” (Negri, 2011:9)

Politika felsefesi alanında Spinoza'nın etkisinde kalan önemli bir düşünür de Antonio Negri'dir. Spinoza ve düşüncesini bir “kuraldışılık” olarak değerlendiren Negri'ye göre, Spinoza'nın materyalist metafiziği, bu yüzyılın etkili bir kuraldışılığıdır. Diğer taraftan Spinozacı yaklaşım, sadece belli bir döneme ait sorunları tartışan ve çözen bir yaklaşım değildir. Spinozacı çözümün kendi biçimi, zamanımıza ulaşan ve bizim felsefi ufkuza kendini dahil eden ilerici bir sorunsal da beraberinde taşır (Negri, 2005: 37). Bu bağlamda Negri açısından, Spinoza düşüncesi üzerine çalışmayı önemli kılan üç sorunsal neden vardır: “*Birincisi*: Spinoza hem varlığın içkin ve verili felsefesindeki Modern ve kendi dönemine ait felsefi spekülasyonların, hem de varlığın ya da insan davranışının kuruluşuna ait peşinen kabul edilen tüm nizamların inkarı olarak tanımlanan bir ateizm ufkunu belirleyerek, Modern materyalizmin en ileri biçimini kurar.... *İkincisi*: Spinoza politik konularla yüzleşirken... mistifikasyona tabi olmamış bir demokrasi kavramının temelini kurar. Diğer bir ifade ile, demokrasi sorununu devletin hukuksal mistifikasyonunun bir eleştirisi olarak ele alır. ...*Üçüncüsü*: Spinoza, metafizik tarihinin içinde kendi radikal alternatiflerini de barındırdığını gösterir.” (Bkz. Negri, 2005: 37-39) İşte söz konusu sorunlara Negri, Spinozacılık bağlamında çözümler arar.

Öte yandan Negri'ye göre Spinoza, “dünyanın üretken, içkin, şeffaf ve doğrudan kuruluşunu ortaya koyarak, nedenselliğin aşkın töhmetinin bütünlüğünü dolaysızca tersine çeviren bir varlık felsefecisidir. Soyut hukuk devleti ve Jakobenizm olanağını bile dolaysızca reddeden radikal bir demokrat ve devrimcidir. Tutkuları ıstırap kaynağı olarak değil, davranış olarak tanımlayan tutku düşünürüdür.” (Negri, 2005: 43-44) Spinoza felsefesini geleceğin felsefesi olarak değerlendiren Negri, onun felsefesinin derin bir analizini yapar. Günümüzde özellikle politik sorunların çözüm için Spinozacılığı, diğer çağdaş filozoflar gibi, önemli bir referans olarak görür.

Negri özellikle, Spinoza düşüncesinden devşirdiği “çokluk” (multitudo) kavramı üzerinde durur. Nitekim “çokluk” kavramı etrafındaki tartışmalar, güncel siyasal sorunlar ve yeni arayışlar üzerinden Spinoza'ya



dönen yorumcular arasında giderek artmaktadır. Hatta bu tartışmalar özellikle Negri'nin Spinoza okumasının, M. Hardt'la birlikte yazdığı *İmparatorluk* ve *Çokluk* kitaplarıyla birlikte güncellenmesiyle alevlenmiştir (Canaslan, 2009: 30). Negri'ye göre “çokluk” kavramı, asıl olarak Spinoza'nın *Politik İnceleme*'sinde görünmesine rağmen (Bkz. Spinoza, 2009: 21,28,36), Spinoza felsefesinin yetkinleşmesi boyunca kendini hissettiren bir kavramdır (Negri, 2005: 54).

Negri'ye göre Spinoza'nın politik düşüncesi üzerine çalışanlar, genel de Spinoza metafiziğinin politik doğası üzerinde yeterince durmamışlardır. O, bu konuda “bir yandan Spinoza metafiziği üzerine çalışan ve politik düşünceyi önemli fakat ikincil bulanlar, diğer yandan Spinoza'nın politik düşüncesi üzerine çalışanlar ve onu merkezi görüp metafiziğe hiç girmeyenler vardır. Ben ise Spinoza metafiziğinin politik merkeziliğini tanıtlamaya çalışıyorum” (Negri, 2005: 168) der. Negri açısından, Spinoza bireyin değil, “çokluğun” terimleriyle, hiçbir dolayımaya başvurmadan düşünür. Tüm felsefesi “potestas”a karşı “potentia”nın (iktidara karşı gücün) felsefesidir. Bu bağlamda Spinoza, Machiavelli'den geçerek Marx'a uzanan hukuksalcılık karşıtı geleneğe yer alır (Deleuze, 2005b: 11). Böylece Negri, modern politik teoride, eleştirel geleneğin en önemli üç örneği olan, Machiavelli, Spinoza ve Marx arasındaki ilişki üzerinde durur. Ona göre söz konusu üç filozofun düşünceleri, “çelişkilerin su yüzüne çıkmasını sağlayarak ve alanı alternatif bir topluma açarak, her zaman modern egemenliğin kuruluşunun gerçek süreçlerine dayanmıştır. ...Machiavellici özgürlük, Spinozacı arzu ve Marksçı canlı emek, hepsi gerçek dönüştürücü güç – gerçeklikle yüzleşme ve varoluşun verili koşullarının ötesine gitme gücü - içeren kavramlardır.” (Hardt&Negri, 2001:199-200)

Negri'ye göre, Spinoza'nın ana hedefi, “doğru bilginin birliğinin ontolojik gelişimine, tekil ve kolektif içkinliğin mutlak kuruluşuna paralel olarak güçlü bedendir.” (Hardt&Negri, 2001: 201) Spinoza'nın ifadesiyle, insan bedeni, her biri kendi başına karmaşık bir bileşim olan birbirinden farklı bireylerin bir bileşimidir. Buna rağmen, bu çokluklar çokluğu tek bir beden olarak ortak hareket edebilir. Buna göre, çokluk bir beden teşkil etse de, mutlaka hep açık ve çoğul bir bileşim olarak kalacak ve asla hiyerarşik unsurlara ayrılmış bileşik bir bütün olmayacaktır (Bkz, Spinoza, 1996: 70; Hardt& Negri, 2004: 208). Öte yandan “varlığın ifadesi, bedeni





ve bedenler çokluğunu kapsayan muhteşem bir duyumsal edimdir. ‘Varlık’ çokluğa katılmak demektir. Burada artık diyalektik yoktur, varlığı zenginleştiren ve bir kez daha yıkımdan başka sınır tanımayan ilişkilerin ve çatışmaların sürekli tomurcuklanması vardır.” (Negri, 2011: 9) Nitekim bu konuda Negri, Spinoza’nın özellikle şu önermesinden yararlanır: “insan bedenini birçok yolda etkilenmeye yatkın kılan, ya da onu dışsal cisimleri birçok yolda etkilemeye yetkin kılan her şey insana yararlıdır; ve bedeni birçok yolda etkilenmeye ve başka cisimleri etkilemeye ne denli yetkin kılıyorsa o denli yararlıdır; buna karşı, bedeni bunlara daha az yetkin kılan şey zararlıdır” (Spinoza: 1996: 177).

Bu çerçevede Negri’nin Spinoza’dan devşirdiği çokluk (multitudo) kavramı, hakların varolma ısrarıyla özdeşleşmiş olan bir eşitler topluluğunu, onların bu topluluk içindeki tekil düşünsel ve bedensel özerkliklerini ifade eden bir sözcüktür. Buna göre, insanların insanlıklarını kaybederek içinde kümelenildikleri soyut bütünlerin tersine, Multitudo’yu düşünmek, tekil varlıkların varolma ısrarlarına dayalı düşünsel ve bedensel haklarının ya da güçlerinin sayısız bir karşılıklı ilişkiler ağı dokuyarak oluşturdukları iletişimsel somut bütünü düşünmek olabilir. (Bkz. Spinoza, 1996: 107; Türk, 2011: 167) Dolayısıyla çokluk, tekillikleri bastıran ve onları homejenleştiren bir tümel değildir. Aksine, kendisini oluşturan tekillikler oranında genişleyen, yenileşmiş ve çoğalmış bir tekilliktir. Aslında “çokluk, tekillikler çokluğudur” (Canaslan, 2009: 33).

Kısaca Negri’ye göre Spinoza felsefesi, “insanlığı ve doğayı Tanrı mertebesine koyarak, dünyayı bir pratik alana dönüştürerek ve çokluğun demokrasisini politikanın mutlak biçimi olarak olumlayarak, devrimci hümanizmin harikalarını canlandıran bir felsefedir.” (Hard&Negri, 2001: 101) Şu halde çağdaş Marxizmin günümüzdeki önemli temsilcilerinden biri olan Negri, daha önce Althusser’de de gördüğümüz gibi, kendine önemli bir referans olarak Spinoza’yı görmektedir.

Politika felsefesi alanında E. Balibar ise, Spinoza felsefesinin içeriğine ilişkin olarak, antropolojik sorun ile siyasi sorun arasındaki ilişki üzerinde durur. Balibar Spinoza felsefesine olan ilgisini şu sözleri ile ifade eder: “Benim Spinoza felsefesine olan ilgim, tıpkı kuşağımın Matheron, Deleuze ve Althusser gibi büyük üstatların öğrencisi olmuş bir çok başka filozofun da olduğu gibi her türlü indirgemeciliği engellemekle kalmayıp,



imgelemden akla kadar her türlü entelektüel deneyime dair bütünlükle bir bakış açısı geliştirebilme imkânıyla ilintiliydi.” (Balibar, 2010: 8) Balibar’a göre, Spinoza düşüncesinin en önemli yönlerinden biri, bilginin farklı alanları arasında varolan ayrılıkları ve hiyerarşik düzeni ortadan kaldırmış olmasıdır. Bunu yaparken Spinoza’nın yöntemi tamamen yeniydi. Şöyle ki, “Spinoza’nın eseri, bir yandan metafizik (ya da ontoloji), diğer yandan da “birincil” felsefenin “ikincil” uygulamaları olarak görülen siyaset ya da etik alanlarına bölünmemiştir. Onun metafiziği en başından beri praxis, bir aktivite felsefesidir. Onun siyaseti ise bir felsefedir, zira insan doğasının eyleme geçirdiği ve özgürlüğü sağlamak için çabaladığı deneyim alanını kurar.” (Balibar, 2010: 128) Diğer yandan Balibar’a göre, Spinoza’nın siyaseti, metafiziğinin yol açtığı tüm beklentileri somut terimlerle destekler. Bu bağlamda, Spinoza, “doğa ve kültür”, “ruh ve beden” ikiliği ile “iyilik ve kötülük” arasındaki ahlaki ikiliklerin karşısında yer alır (2010: 151).

## 6. Ekoloji’den Feminizm’e Spinozacılık

Spinozacılığın politika felsefesi alanındaki yansımalarının yanında, yine çağdaş dönemde “ekoloji” ve “feminizm” gibi tartışmalarda da yansımalarının olduğu görülür. Nitekim, ekolojik araştırmada felsefe tarihine baktığımızda göz ardı edilemeyecek bir filozof olarak Spinoza’yı görüyoruz. Bunun nedenlerinden biri, onun ontolojik kavrayışı görülebilirken, güncel olarak diğer bir neden de “derin ekoloji” yaklaşımının Spinoza’ya yaptığı vurgu olarak değerlendirilebilir. Ekolojide ontolojik ve etik yönetime ağırlık veren derin ekoloji, bu konuda ekolojide önsel ilkeler ortaya koymaya çabalar. Bu konuda öne çıkan isimlerin başında Arne Naess gelir. O, söz konusu ilkelerin türetilmiş ilkeler değil, kendinde ilkeler olabileceğini vurgulayarak, bu bağlamda ontolojik düzleme ayrıcalık tanır (Türkmen, 2011: 156). İşte Naess’in bu konuda düşüncelerinden yararlandığı filozof ise Spinoza’dır.

Naess’e göre, derin ekoloji hareketi, derinliğine sorgulayan ve derin değişikliklerin gerekliliğine inanan bir ekoloji hareketidir (Ünver 1996: 196). Buna göre derin ekolojide, “doğada her varolanın kendinde bir değeri olduğu” ön kabulü ekolojik açıdan önemlidir. Naess ise, burada Spinoza’nın doğa ve Tanrı özdeşliğinin önemli bir ontolojik dayanak olduğuna vurgu yapar. Bu bağlamda Naess, doğanın kendinde değerli olduğu argü-



manından yola çıkarak ulaştığı ilkelerden biri olan “kendini gerçekleştirme” ilkesini, Spinoza’nın “conatus” kavramıyla ilintilendirir (Türkmen, 2011: 156-157). Nitekim Naess’e göre, Spinoza’nın sisteminde önemli yeri olan çaba, kendi varlığını ya da kendini koruma çabasıdır. Bu çaba insanın sadece hayatta kalma itkisi olmayıp, kendi doğasını ya da özünü edimselleştirme düzeyini artırmaktadır. (Naess’den aktaran, Türkmen, 2011: 157) Diğer yandan “ekozofi” ya da “ekofelsefe” kavramı üzerinde duran Naess’e göre, ekzofi, genel anlamıyla bir “ekolojik uyum ve denge felsefesidir.” (Bkz. Ünder, 1996: 201). Böylece Spinoza’nın doğrudan bir ekolojik bakış açısı geliştirmese de ortaya koyduğu ontolojisiyle bu konuda önemli bir referans olduğu görülmektedir.

Öte yandan Spinoza’nın günümüz feminist tartışmaları içinde de yer aldığı görüyoruz. Özellikle, son dönemlerde, çağdaş feminist kuramın, bir yandan eleştirmek, diğer yandan kaynak olarak kullanmak için adeta dönüp tekrar okuduğu filozofların başında Spinoza gelir (Donovan, 2009: 165). Feminizm konusunda hem kaynak hem de eleştiri için başvurulan Spinoza’nın ise kadına bakışında döneminin etkisinde kaldığını ve bu konuda bir takım ön yargılara sahip olduğu görülür. Ancak Spinoza felsefesinin genel çerçevesi, “bütün bir Batı felsefe geleneğini karşısına aldığından, en başta zihin-beden dikotomisini yıkarak, tabiatın erekselliğine karşı çıkarak ve özgür iradeyi reddederek, eril söylemin üzerine oturduğu tüm temelleri tek tek yerle bir eder.” (Ergün, 2011a: 15) “İnsanın bedeni nasıl tabiatın bir parçası ise, insanın zihni de tabiatın bir parçasıdır” (Spinoza, 1955: 290) diyen Spinoza’ya göre, doğada belirlenmiş bir varlığa sahip olan tüm tekil varlıkların, varlığını sürdürmeye ve var olma direnci göstermeye hem güçleri hem de hakları vardır. Böylece insan da dahil hiçbir varlık arasında hiyerarşik bir farklılıktan bahsedemeyiz.

Bu bağlamda “her şey, kendinde olduğu ölçüde, kendi varlığında sürmeye çabalar” (Spinoza, 1996: 105) diyen Spinoza, tekil varlıkların değişmez ve birbirleri arasında sıradüzenli bir özleri olduğu iddiasını kabul etmez. Böylece Spinoza bize, erkeklik ve kadınlık diye adlandırılan özler ve eril özün dışıl öze üstün olduğu iddiasıyla savaşılan çağdaş feminist kuramcılar açısından son derece özgün ve işlevsel bir düşünsel araç sunar (Ergün, 2011a: 17). Armstrong’a göre, Spinoza felsefesi, “güçlü bir bireysel özerklik kavrayışıyla, temelde toplumsal olarak şekillenmiş ve ilişkisel bir



varlık olarak benlik görüşünü birbirine eklemleme çabasına büyük katkılarda bulunabilir.” (Armstrong, 2000: 44-45) Gerçekten de, Spinoza felsefesinin dayandığı temeller olan, conatus düşüncesi, Spinozacı birey anlayışı, duygular kuramı ve zihin-beden birliği Spinoza’yı, kadın ve erkek arasında doğal bir eşitsizlik olduğunun iddia edilmesini güçleştiren bir düzleme çeker (Ergün, 2011a: 23). Buna göre Spinozacılık, her türlü cinsiyet ayrımcılığının karşısında yer alan bir felsefe olarak karşımıza çıkar. Böylece günümüz feminist kuramcılarının 17. yüzyıl filozofu Spinoza’ya yönelmeleri son derece yerinde bir tercih olmuştur.

### Sonuç

Buraya kadar ortaya konulanlardan da anlaşılacağı üzere, Spinoza felsefesinin çok farklı alanlarda ve konularda yansımalarının olduğu görülmektedir. Günümüzde ise Spinoza’ya ilgi her geçen gün artmaktadır. Nitekim abartısız bir şekilde ifade edecek olursak, son 40 yıldır, Spinoza felsefesinin, giderek artan bir ilginin odağı olduğunu söylemek mümkündür. Aralarında Martial Gueroult, Alexandre Matheron, Pierre Macherey, Charles Appuhn ve Gilles Deleuze gibi önemli isimlerin Spinoza çalışmalarıyla başlayan süreçte, bugün artık geniş bir Spinoza literatürü ortaya çıkmış durumdadır. Dünyanın birçok ülkesinde (Fransa, Almanya, Hollanda, İspanya, Arjantin, Brezilya ve Japonya gibi ülkelerde), oluşmaya başlayan “Spinoza çevreleri”, konferans, bilimsel toplantı, seminer gibi etkinlikler düzenlemekte, kitap ve dergiler yayınlamaktadır (Ergün 2011a: 129). Negri’nin ifadesi ile Spinoza’nın yeniden keşfi bize, “bu” dünyayı, diğer bir deyişle “ideolojilerin sonu”nun ve “tarihin sonu”nun dünyasını, yeniden inşa edilecek bir dünya olarak yaşama olanağını tanır. (Negri 2011: 160) Gerçekten de, Spinoza’nın Batı’nın düşünce alışkanlıklarını temelden etkilediğini söyleyebiliriz. Çünkü, 20. ve 21. yüzyılları hazırladığı söylenen, Goethe, Fichte, Schelling, Heine, Hegel, Marx, Freud, Einstein gibi büyük düşünürler hep Spinoza’nın hazırladığı entelektüel iklimde yetişmişler ve kendilerini her şeyden önce Spinozacı saymışlardı. Buna ilaveten, Spinozacı düşüncelerin etkisiyle ortaya çıkan bir çok doktrin ve bilimsel kuram, sadece Batı’nın değil, aynı zamanda Doğu’nun entelektüel çevrelerinin, tarih ve toplum bilimlerine, psikolojiye, fiziğe ve nörobiyolojiye bakışında bir “paradigma değişikliğine” neden oldu (Fransez 2009: 136).



Son olarak Spinozacılık geçmişte ve günümüzde birçok alanda etkisini gösterdiği gibi, gelecek kültür, bilim ve entelektüel dünyada da etkisini ve gücünü gösterecek gibidir. Gerçekten de zihin ve beden ayırımına dayalı bir değer anlayışından uzak durup değerleri tekil varlığa ve bedene bağlı kılarak açıklamaya çalışanların; kendi varolma direnciyle ayakta kalmayı başaranların; ifade özgürlüğü ve demokrasiyi olmazsa olmaz kabul edenlerin; hem entelektüel hem de siyasi seçkincilik ile mücadele edenlerin; fikirleri doğmalastırmaya karşı olanların; hiyerarşi karşıtı ve başkalarını değersizleştirmeyenlerin; halk ile yönetici arasındaki uçurumdan rahatsızlık duyanların ve teoriden ziyade pratiğe önem verenlerin yolu her zaman Spinoza felsefesi ile kesişecek gibi görünüyor.

### Kaynaklar

- Akal, C.B. (2004). *Varolma Direnci ve Özerklik: Bir Hak Kuramı İçin Spinoza'yla*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Akal, C.B. (2006). *Özgürlüğün Geleceği Yoktur: Edebiyatta Spinoza*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Althusser, L. (1998). *Gelecek Uzun Sürer* (çev. İ. Birkan). İstanbul: Can Yayınları.
- Althusser, L. (2000). *Özeleştirici Öğeleri* (çev. L. Targu). İstanbul: Belge Yayınları.
- Armstrong, A. (2009). Autonomy and the Relational Individual Spinoza and Feminism. *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza* (ed. M. Gatens). Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Baker, U. (2008). Kullanışlı Bir Felsefe: Spinozacılık. S. Nadler. *Spinoza: Bir Yaşam* (çev. A. Duman & M. Başekim). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balibar, E. (2010). *Spinoza ve Siyaset* (çev. S. Soyaslan). İstanbul: Otonom Yayınları.
- Barnard, F. M. (1967). Spinozism. *The Encyclopedia of Philosophy*. (ed. P. Edwards). New York: The Free Press.
- Behnegar, N. (1999). The Intellectual Legacy of Loe Strauss (1899-1973). *Annual Reviews Political Science*, 1.
- Bumin, T. (1987). *Hegel: Bilinç Problemi, Köle Efendi Diyalektiği Praksis Felsefesi*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Bumin, T. (1996). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bumin, T. (2009). Anti-Moralizmden Anti-Jüridizme Spinozacı Sol. *Spinoza Günleri: Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (haz. C.B. Akal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.



- Canaslan, E. (2009). Teolojik-Politik İnceleme'den Politik İnceleme'ye Spinoza'da Çokluk Kavramı. *Spinoza Günleri: Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (haz. C.B. Akal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Copleston, F. (1996). *Felsefe Tarihi: Spinoza* (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Deleuze G. & Guattari, F. (1995). *Felsefe Nedir?* (çev. T. Ilgaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deleuze, G. (1992). *Expressionism in Philosophy: Spinoza*. New York: Zone Books.
- Deleuze, G. (2000). *Spinoza Üstüne On Bir Ders* (çev. U. Baker). Ankara: Öteki-Körotonomedy
- Deleuze, G. (2005a). *Spinoza: Pratik Felsefe* (çev. U. Baker) İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2005b). Gilles Deleuze'ün Önsözü. A. Negri. *Yaban Kuraldışlık: Spinoza Metafizığının ve Siyasetinin Gücü* (çev. E. Canaslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Donovan, S. (2009). Re-reading Irigaray's Spinoza. *Feminist Interpretations of Benedict Spinoza* (ed. M. Gatens). Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Duffy, S.B. (2009). Spinoza Today: The Current State of Spinoza Scholarship. *Intellectual History Review*, 19 (1).
- Einstein, A. (1951). Foreword. *Spinoza Dictionary* (ed. D.D. Runes). New York: Philosophical Library.
- Ekici, E. (2011). Tanrısal Nesnellikten Tutkuların Toplumuna: Spinoza'nın Doğal Hak Kuramına Genel Bakış. *Felsefelogos*, 40.
- Ergün, R. & Akal C.B. (2011). Bilgenin Siyaseti, Siyasetçinin Yalnızlığı. *Kimlik Bedenin Hapisbenesidir: Spinoza Üzerine Yazular ve Söyleşiler* (der. R. Ergün & C.B. Akal): İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergün, R. (2011a). Spinoza'da Kadın ve Kadınların Spinozası. *Kimlik Bedenin Hapisbenesidir: Spinoza Üzerine Yazular ve Söyleşiler* (der. R. Ergün & C.B. Akal): İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergün, R. (2011b). 17. Yüzyıldan Günümüze Bir İfade Özgürlüğü Çağırısı. *Kimlik Bedenin Hapisbenesidir: Spinoza Üzerine Yazular ve Söyleşiler* (der. R. Ergün & C.B. Akal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergün, R. (2011c). Spinoza'nın Bir Bedeni Vardı. *Felsefelogos*, 40.
- Fransez, M. (2004). *Spinoza'nın Tao'su: Akıllı İnançtan İnançlı Akla*. İstanbul: Yol



Yayıncılık.

- Fransez, M. (2009). SpinoZen: Bir İç Özgürlük Arayışı. *Spinoza Günleri: Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (haz. C.B. Akal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Fromm, E. (1995). *Çağımızın Özgürlük Sorunu* (çev. B. Güvenç). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Güngören, B. (2009). Hegel'de Teolojik-Politik İnceleme. *Spinoza Günleri: Teolojik-Politik İnceleme Etrafında* (haz. C.B. Akal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hampshire, S. (1951). *Spinoza*. London: Penguin Books.
- Hard, M. & Negri, A. (2001). *İmparatorluk* (çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hard, M. & Negri, A. (2004). *Çokluk* (çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hazard P. (1981). *Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme* (çev. E. Güngör). İstanbul: Ötüken Kitabevi.
- Hegel, G.W.F. (1974). *Lectures on the History of Philosophy* (trans. E.S. Haldane & F.H. Simon). London: Roudledge & Paul.
- Hünler S.Z. (2000). Leo Strauss Hakkında Bir Giriş Denemesi. Leo Strauss. *Politika Felsefesi Nedir?* (çev. S.Z. Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Hünler S.Z. (2003). *Spinoza*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Kant, I. (2006). *Yargı Gücünün Eleştirisi* (çev. A.Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kaya, F.G. (2010). *Felsefe ve Teolojinin Kavşağında Carl Schmitt ve Leo Strauss'ta "Politik Olan"*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Koyuncu, E. (2011). Bir Soru: "Spinozacı Kimdir?". *Felsefelogos*, 40.
- Melemed, Y.Y. (2004). Saloman Maimon and the Rise of Spinozism in German Idealism. *Journal of the History of Philosophy*, 42 (1).
- Moreau, P.F. (1996). Spinoza's Reception and Influence. *The Cambridge Companion to Spinoza* (ed. D. Garrett). Cambridge: Cambridge University Press.
- Negri, A. (2005). *Yaban Kuraldışılık: Spinoza Metafizizminin ve Siyasetinin Gücü* (çev. E. Canaslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Negri, A. (2011). *Aykırı Spinoza: Gündem(deki/dışı) Çeşitlemeler* (çev. N. Çelebioğlu & E. Canaslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2004). *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (çev. A. İnam). İstanbul: Say Yayınları.



- Oğuz, M.C. (2008). *Spinoza'da Çokluk Fikri ve Antonio Negri Düşüncesine Yansıması*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Scruton, R. (1986). *Spinoza*. Oxford: Oxford University Press.
- Spinoza, B. (1955). *Correspondence* (trans. R.H.M. Elwes). *The Chief Works of Benedict de Spinoza*. New York: Dover Publication.
- Spinoza, B. (1996). *Törebilim* (çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Spinoza, B. (2009). *Politik İnceleme* (çev. M. Erşen). Ankara: Dost Kitabevi.
- Spinoza, B. (2010). *Teolojik-Politik İnceleme* (çev. C.B. Akal & R. Ergün). Ankara: Dost Kitabevi.
- Strauss, L. (1997). Preface to the English Translation. *Spinoza's Critique of Religion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sunat, H. (2008). *Spinoza ve Psikanaliz ve Hayat*. İstanbul: Yirmidört Yayınları.
- Türk B.H. (2011). Spinoza ve Siyaset Soruşturması : Cemal Bali Akal ile Söyleşi. *Kimlik Bedenin Hapishanesidir: Spinoza Üzerine Yazılar ve Söyleşiler* (der. R. Ergün & C.B. Akal). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkmen, S. (2011). Ekoloji ve Spinoza. *Felsefelogos*, 40.
- Unamuno, M. de (1986). *Yaşamın Trajik Duygusu* (çev. O. Derinsu). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ülken, H. Z. (2004). Spinoza'ya ve Etika çevirisi Üzerine Birkaç Söz. Spinoza. *Etika* (çev. H.Z. Ülken). Ankara: Dost Kitabevi.
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi*. Ankara: Doruk Yayınları.
- Vinciguerra, L. (2009). Spinoza in French Philosophy Today. *Philosophy Today*, 53 (4).
- Yıldırım, T. (2011). Feuerbach'a Etkileri Bağlamında Spinoza ve Panteizm. *Felsefelogos*, 40.
- Yovel, Y. (1989a). *Spinoza and Other Heretics: The Adventures of Immanence*. Princeton: Princeton University Press.
- Yovel, Y. (1989b). *Spinoza and Other Heretics: Marrano of Reason*. Princeton: Princeton University Press.





**Özet:** Spinoza ortaya koyduğu düşünceleri ile daha kendi döneminden başlayarak günümüze kadar etkileri olmuş bir filozoftur. Spinoza felsefesi tek bir alanda değil, etikten politikaya, antropolojiden edebiyata, psikolojiden fiziğe kadar birçok farklı alanda yansımaları olmuş bir felsefedir. Buna göre Spinoza sadece filozofları değil, edebiyatçıları, şairleri ve bilim adamlarını da etkileyen bir öğretiyi geliştirmiştir. Spinoza, başta *Etika* olmak üzere *Teolojik-Politik İnceleme* ve *Politik İnceleme* adlı eserleri ile hem kendi döneminde hem de kendinden sonraki dönemlerde etkili olmuştur. Gerçekten de Spinoza, ortaya koyduğu düşünceleri ile günümüzde adı en çok anılan ve hakkında birçok çalışmanın yapıldığı bir filozoftur. Öte yandan Spinoza'ya ilgi her geçen gün artmaktadır. Böylece Spinozacılık geçmişten günümüze birçok alanda etkisini gösterdiği gibi gelecek kültür, bilim ve entelektüel dünyada da etkisini gösterecek gibidir. Bu çalışmanın amacı, Spinoza'nın farklı dönem ve alanlardaki yansımalarını ortaya koyarak, onun düşünce tarihi içerisindeki önemine vurgu yapmak olacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Spinoza, Spinozacılık, Nietzsche, Deleuze, Negri, politika felsefesi.

